

Stanisław Chrobak

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

O aktualności przesłania Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*

Presence by education – concerning the Declaration on Christian Education *Gravissimum educationis*

ABSTRACT: The half century that has passed since the announcement of the Declaration on Christian Education *Gravissimum educationis* by the Second Vatican Council (October 28, 1965) can be an inducement to seek educational foundations in Christian thought and inspiration. The development of educational thought arising from Christian inspiration should be situated in the broader context of scientific research and political, social and cultural trends. The primary purpose of Christian education, highlighted by the Declaration, is the integral development of the individual. The determination of the ideals and objectives of education in the basic document of the Second Vatican Council on education is recognized not only in strictly ecclesial terms, but also in humanistic and personal terms. The process of human development takes place in a specific tension that arises between nature and culture, as well as transcendence. The Council recalls, therefore, that responsibility for education lies not only with parents, with state authorities and with the Church hierarchy, but with the entirety of society and all believers.

KEYWORDS: Individual, family, state, church, integral education.

Streszczenie: Pół wieku, jakie minęło od ogłoszenia Deklaracji o Wychowaniu Chrześcijańskim *Gravissimum educationis* Soboru Watykańskiego II (28 października 1965 r.) może stać się impulsem do poszukiwania podstaw wychowania w inspiracji chrześcijańskiej. Rozwój myśli pedagogicznej o inspiracji chrześcijańskiej należy umiejscowić w szerszym kontekście badań naukowych i panujących tendencji politycznych, społecznych, kulturalnych. Podstawowym celem wychowania chrześcijańskiego, uwypuklonym przez *Deklarację*, jest integralny rozwój człowieka. Określenie ideałów i celów wychowawczych w podstawowym dokumencie II Soboru Watykańskiego o wychowaniu jest ujęte nie tylko w kategoriach ściśle eklesjalnych, ale i humanistyczno-

-personalnych. Proces rozwoju człowieka rozgrywa się w specyficznym napięciu jakie powstaje między naturą a kulturą, a także transcendencją. Sobór przypomina zatem, iż za wychowanie odpowiedzialni są nie tylko rodzice, władze państwowe i hierarchia kościelna, ale całe społeczeństwo i wszyscy wierzący.

SŁOWA KLUCZOWE: Osoba, rodzina, państwo, Kościół, integralne wychowanie.

Odczytywane, poznawane i przyswajane teksty należące do spuścizny Soboru Watykańskiego II, jako miarodajne i normatywne teksty Magisterium należące do Tradycji Kościoła, mogą stanowić busołą wskazującą drogę w stuleciu, które się rozpoczęło. Codzienna praktyka życia przynosi wiele problemów, które musi podejmować społeczność chrześcijańska, poszukując rozwiązań zgodnych z postawą wynikającą z przyjęcia Objawienia, ale także odpowiednich dla określonego czasu i kultury. Pół wieku, które minęło od ogłoszenia Deklaracji o Wychowaniu Chrześcijańskim *Gravissimum educationis* Soboru Watykańskiego II (28 października 1965 r.) może stać się impulsem do poszukiwania podstaw wychowania w inspiracji chrześcijańskiej. Myślenie, które jest wpisane w inspirację chrześcijańską – jak stwierdza Marian Nowak – „nie jest zamknięte, czy raz na zawsze opracowane, lecz tak, jak pojedynczy chrześcijanin w swoim życiu nie jest nigdy tym, który już »osiągnął«, lecz musi być ciągle otwarty na zmiany i ciągle czuwać, tak też pedagogika inspirowana przez chrześcijaństwo (zarówno przez teologię, jak i praktykę Kościoła) musi być z natury rzeczy »otwarta«, gdyż jest ona ciągle w drodze, nie stoi w miejscu, ani nie jest jak ktoś, kto już doszedł. Wierność Chrystusowi powinna chrześcijan działających w zakresie spraw wychowania i pedagogiki inspirować do wierności człowiekowi i tym mocniejszego ukierunkowania się na problemy antropologii wychowania” (Nowak 1999, s. 579).

Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, a przede wszystkim doktrynalne i pastoralne dokumenty Soboru, ukazały nowe perspektywy dialogu Kościoła ze współczesną kulturą, sytuację człowieka w obliczu szans, ale i zagrożeń cywilizacji technicznej, wychowania religijnego pojętego jako służba dla rozwoju jednostki i społeczeństwa. Dokumenty Soboru Watykańskiego II otworzyły także nowe możliwości dialogu wiary z kulturą, Kościoła katolickiego z innymi religiami. Tak więc wychowawczy potencjał stanowi nie tylko Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim, ale wszystkie dokumenty soborowe. Tradycyjna nauka Kościoła o wychowaniu znalazła w niej nową formę i treść. Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim nie w oderwaniu, ale w powiązaniu z całą problematyką soborową, może stanowić nowy etap w rozwoju chrześcijańskiej myśli pedagogicznej. Przekształcenie ludzkiego myślenia, odczuwania, działania jest właśnie aktem wychowawczym w szerszym tego słowa znaczeniu (por. Tarnowski 1986, s. 303–305; Bagrowicz 2004, s. 161).

Wychowawczy potencjał w dokumentach Soboru Watykańskiego II

Sobór Watykański II (1962–1965) poznaje Kościół w świetle Objawienia, a równocześnie osadza go i ugruntowuje w doświadczeniu ludzkości. Sobór zapoczątkował odnowę Kościoła, najpierw przez opracowanie nauki i ukazanie kierunków reformy, a następnie przez realizację postanowień i dokonanie zmian. Dążąc do pogłębienia i uwspółcześnienia nauczania kościelnego, nie ograniczył się do samej problematyki wewnątrzkościelnej, ale przedstawił wszechstronnie relacje między Kościołem a światem współczesnym, ukazał Kościół jako skuteczny znak jedności i zbawienia rodzaju ludzkiego. W lekturze i refleksji nad dokumentami Soboru, „wyruszając” od tego, co znajduje się pozornie najbardziej „na zewnątrz”, znajdziemy się jednak równocześnie od razu wewnątrz Kościoła, jako tej rzeczywistości, którą Sobór poznaje i określa. Czyni to w świetle Objawienia, a zarazem na podstawie doświadczenia. W ten sposób chce być wierny wszystkim autentycznym źródłom poznania prawdy. Na dokumenty tegoż Soboru składają się: cztery konstytucje, dziewięć dekretów i trzy deklaracje. Głównym zadaniem Soboru jest zatem odpowiedź na wiele pytań, które stawia sobie współczesna ludzkość, a stawiając je sobie, czyni to zarazem Kościołowi (por. Wojtyła 1986, s. 9–23; Banaś 1992, s. 296–297).

„Sobór postawił bardzo ważną zasadę »badania znaków czasu«, ale i »wyjaśnienia ich w świetle Ewangelii«. Nie wystarczy więc socjologiczno-kulturowa diagnoza historycznych uwarunkowań życia Kościoła, ani celnie utracona prognoza; samo poznanie sytuacji jest dopiero wstępem. »Wiedzieć« wymaga wnikliwego uzupełnienia przez »osądzić«. Oznacza to, że ocena winna mieć zawsze odniesienie nadprzyrodzone. Stąd dopiero mogą się wywodzić kierunki działania. Wielkie dążenia ludzkie, mogące mieć związek ze znakami czasu, wymagają przebadania czy rzeczywiście zmierzają one do wartości, czy też do antywartości» (Krucina 2005, s. 206). W obliczu rozlicznych wyzwań – jak pisał Jacques Delors – edukacja jawi się jako szansa, którą należy bezwzględnie wykorzystać w dążeniu ludzkości do ideałów pokoju, wolności i sprawiedliwości społecznej. Nie jest ona „cudownym środkiem” ani zaklęciem „sezamie, otwórz się” wprowadzającym w świat, który urzeczywistnił wszystkie ideały. Jest z pewnością tylko jednym ze sposobów, lecz w większym stopniu niż inne służącym bardziej harmonijnemu, autentycznemu rozwojowi ludzi. Edukacja jest również świadectwem podkreślenia znaczenia dzieciństwa i młodości, które winny doznać życzliwego przyjęcia w naszych społeczeństwach przez zapewnienie należnego im miejsca nie tylko w systemie educa-

cji, lecz również w rodzinie, społeczności lokalnej, narodzie. Edukacja zatem powinna stale konstytuować człowieka, jego wiedzę i umiejętności, zdolność wydawania sądów i podejmowania działań, przyczyniać się do rozwoju jego samoświadomości, wykorzystania wszystkich możliwości zawartych w bogactwie własnej tradycji i kultury (Delors 1998, s. 9–17).

Rozwój myśli pedagogicznej o *inspiracji chrześcijańskiej* należy umiejscowić w szerszym kontekście badań naukowych i panujących tendencji politycznych, społecznych, kulturalnych. „Nowe ujęcie faktu *inspiracji chrześcijańskiej* – jak stwierdza Marian Nowak – zaznacza się wyraźnie na Soborze Watykańskim II. [...] Zainteresowanie się wielu teologów w okresie już przedsoborowym, a tym bardziej posoborowym, tzw. *teologią rzeczywistości ziemskich*, prowadziło do skierowania uwagi również na fakt wychowania – widziany zresztą w łączności z procesami wyzwolenia, humanizacji, urzeczywistniania człowieczeństwa i życiowego powołania *dziecka Bożego*” (Nowak 1999, s. 29)¹. W ciągu czterech lat trwania Soboru poddane zostały pod rozeznanie Ojców soborowych najważniejsze problemy współczesnego człowieka. Uwaga Soboru skoncentrowana została najpierw na argumentach, jakich dostarcza sytuacja współczesnego świata: łatwiejszy dostęp do edukacji, postęp techniczny, nowe metody wychowania, rozwój środków społecznego przekazu, przyrost demograficzny, głębsza świadomość ludzkiej godności. Argument teologiczny, „a mianowicie nakaz głoszenia tajemnicy zbawienia wszystkim ludziom i odnowienia wszystkiego w Chrystusie”, podany jest na drugim miejscu (por. Augustyn 2002, s. 305–307).

Dokumenty Soboru podkreślają, że wychowanie młodzieży niezależnie od jej pochodzenia społecznego należy tak dziś prowadzić, by formowało mężczyzn i kobiety, którzy byliby nie tylko wykształceni, ale też i wielkoduszni. Aby poszczególni ludzie wypełniali dokładniej swój obowiązek sumienia, czy to w stosunku do siebie, czy też w stosunku do różnych grup, których są członkami, trzeba ich starannie wychowywać ku pełniejszej kulturze duchowej (KDK 31). Także chrześcijańscy małżonkowie, wypełniając swoje zadania małżeńskie i rodzinne mają uświadomić sobie, że w spełnianiu swojej głównej mi-

¹ Istotę ewangelizacji stanowi przekaz tych uniwersalnych wartości, które integrują rodzinę ludzką, prowadząc do jej harmonijnego rozwoju. Jak podkreśla encyklika *Slavorum* apostośli: „Ewangelia nie prowadzi do zubożenia czy zgaszenia tego, co każdy człowiek, lud i naród, każda kultura w ciągu historii poznają i realizują jako dobro, prawdę i piękno. Zachęca raczej, by te wartości zostały zasymilowane i rozwijane; by wielkoduszenie były wprowadzane w życie i uzupełniane tajemniczym i wywyższającym światłem Objawienia”. Jan Paweł II, Encyklika *Slavorum apostoli* (Rzym, 2 czerwca 1985), 18.

sji, jaką jest przekazywanie życia i wychowanie, mają stać się współpracownikami miłości Boga-Stwórcy i jakby jej wyrazicielami (KDK 50). Małżonkowie są wzajemnie dla siebie, dla swoich dzieci i innych domowników pierwszymi głosicielami wiary i wychowawcami, słowem i przykładem przysposabiają je do życia chrześcijańskiego i apostołskiego (DA 11). Cała więc rodzina, szkoły (nauczyciele i wychowawcy), kolegia i inne katolickie zakłady wychowawcze stać się winny praktyczną szkołą apostołstwa (DA 30). Ponadto Sobór stwierdza, iż wszystkie udogodnienia nie zdołają doprowadzić wychowania człowieka do pełni jego kultury, jeśli równocześnie zaniedba się głębokie pytanie o sens, wartość kultury i wiedzy w rozwoju osobowym człowieka (KDK 61). Biorąc pod uwagę powszechność przeznaczenia dóbr ziemskich, używając ich człowiek powinien uważać rzeczy zewnętrzne, które posiada, nie tylko za własne, ale za wspólne w tym znaczeniu, by nie tylko jemu, ale i innym przynosiły pożytek (KDK 69). Dlatego poprzez wychowanie obywatelskie i polityczne wszyscy obywatele mogą spełniać swoje zadanie w życiu swej wspólnoty politycznej (KDK 75). Formą międzynarodowej aktywności chrześcijan może stać się działanie zespołowe w instytucjach już powstałych bądź mających dopiero powstać dla rozwoju współpracy między narodami (KDK 90)². Jan Krucina analizując dokumenty soborowe zauważa, że „znając sytuację człowieka, Kościół może dopiero przypominać zbawczą propozycję Boga-Odkupiciela, który jest najdoskonalszym i prawdziwym człowiekiem. [...] W solidarności Kościoła ze światem mieści się jego zbawcza misja, która choć duchowa, nie omija równocześnie poszczególnych elementów promocji ludzkiej w dziedzinie doczesnej. Nie może bowiem być rozdziału natury od nadnatury; w solidarności zbawienia mieści się bowiem nie rozdział, lecz tylko rozróżnienie między aspektami naturalnymi i nadprzyrodzonymi” (Krucina 2005, s. 213–215).

Analiza dokumentów soborowych ujawnia, że Ojcowie soborowi widzą wychowawczy wysiłek Kościoła jako służbę człowiekowi – zarówno wierzącemu, jak i niewierzącemu. Wszystkim ludziom Kościół ma ukazywać drogi zbawienia oraz pomoc w budowaniu świata bardziej ludzkiego. Wypełniając te zadania Kościół powinien pamiętać, że punktem odniesienia dla wszelkich podejmowanych działań ma być człowiek. Z tej perspektywy muszą być też odczytywane związki Kościoła ze światem i dorobkiem jego kultury. Kościół zatem uznaje cele doczesne i docenia ich znaczenie w życiu człowieka i ludzkości,

² Skróty cytowanych dokumentów Soboru Watykańskiego II: DA – Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*; KDK – Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*; DWCH – Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*; DWR – Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae*.

a starając się przekazać ludziom Ewangelię zbawienia, zmierza równocześnie do tego, by nieść im pomoc w ich ziemskich sprawach. Ukazując blaski życia wiecznego dba także o jego wymiar osobowy. Kościół pilnie śledzi „znaki czasu”, tzn. wszystkie fakty i wydarzenia historyczne, zmieniające się sytuacje społeczne oraz osiągnięcia ludzkiej myśli. Widzi w nich wyzwania do poszukiwania i wypracowania nowych rozwiązań i nowych sposobów działania w duchu Ewangelii (por. Majka 1986, s. 532–535). W dzisiejszym kontekście społecznym i kulturowym przyjęcie wartości chrześcijańskich jest elementem nie tylko użytecznym, ale koniecznym dla zbudowania dobrego społeczeństwa oraz prawdziwego, integralnego rozwoju ludzkiego. Zatem w perspektywie integralnego rozwoju ludzkiego żeby wychowywać, trzeba wiedzieć, kim jest osoba ludzka, znać jej naturę. Wierność człowiekowi wymaga wierności prawdzie, która jako jedyna gwarantuje wolność i możliwość integralnego rozwoju ludzkiego.

Godność osoby ludzkiej jako podstawa prawa do wychowania

Pedagogika inspirowana przez chrześcijaństwo stała się podstawą wychowania i kształtowania nowego człowieka. „Wszyscy ludzie jakiegokolwiek rasy, stanu i wieku – stwierdza *Deklaracja* – mają jako cieszący się godnością osoby nienaruszalne prawo do wychowania, odpowiadającego ich własnemu celowi, dostosowanego do właściwości wrodzonych, różnicy płci, kultury i ojczystych tradycji. [...] Prawdziwe zaś wychowanie zdąża do kształtowania osoby ludzkiej w kierunku jej celu ostatecznego, a równocześnie dla dobra społeczności, których człowiek jest członkiem i w których obowiązkach, gdy dorośnie, będzie brał udział” (DWCH, 1). W Deklaracji podkreślono zatem godność osoby, zarówno wychowawcy, jak i wychowanka. W tym też kontekście wychowankowie mają prawo do tego, aby im ukazano ludzką osobę w jej istocie. Chodzi o to, aby w procesie wychowania ukazać człowieka jako osobę, której przysługuje godność z tej racji, że jest osobą, jako istotą, która się rozwija, jest zdolna do przyjęcia i zachowania norm etycznych, wartości. Zaczyna się on już w okresie prenatalnym. Otoczenie poczętego dziecka miłością przez rodziców to kładzenie fundamentów pod jego zdrową osobowość. Wychowanie więc do poszanowania godności własnej i godności innych powinno być połączone z przekazywaniem wartości (por. Bagrowicz 2010, s. 56–58). Ponadto w wychowaniu chrześcijańskim nie chodzi tylko o pełny rozwój ludzkiej osoby, jak w przypadku wychowania naturalnego. Ochrzczeni mają być także „wprowadzani stopniowo w tajemnicę zbawienia” (DWCH, 2). Ta podwójność celów wychowania: w wymiarze naturalnym i w perspektywie celu ostatecznego ludzkiego życia stwarza harmonijną „jedność w wielości”, w któ-

rej cechy naturalno-społeczne zostają przeniknięte jednością moralno-duchową. Taki punkt widzenia w ustanowieniu istoty i celu wychowania, charakterystyczny dla deklaracji, Janusz Tarnowski nazywa ujęciem egzystencjalnym, w odróżnieniu od instytucjonalnego. Tak więc samo wychowanie chrześcijańskie powinno być oparte na procesie inicjacji, czyli stopniowego wtajemniczenia w życie chrześcijańskie – nie tylko rozwijaniu świadomości wiary, wprowadzaniu w życie liturgiczne, ale na dążeniu do stawania się ludźmi doskonałymi na wzór Chrystusa (por. Bagrowicz 2000, s. 163–164).

Podstawowym celem wychowania chrześcijańskiego, uwypuklonym przez Deklarację, jest integralny rozwój człowieka. „Należy więc – czytamy w Deklaracji – zgodnie z postępem nauk psychologicznych, pedagogicznych i dydaktycznych dopomagać dzieciom i młodzieży do harmonijnego rozwijania wrodzonych właściwości fizycznych, moralnych i intelektualnych, do zdobywania stopniowo coraz doskonalszego zmysłu odpowiedzialności w należyтым kształtowaniu własnego życia przez nieustanny wysiłek i w osiągnięciu prawdziwej wolności, po wielkodusznym i stanowczym przewyciężaniu przeszkód. [...] Wszyscy chrześcijanie, którzy jako nowe stworzenie dzięki odrodzeniu z wody i Ducha Świętego nazywają się dziećmi Bożymi i są nimi, mają prawo do wychowania chrześcijańskiego” (DWCH, 1). Autorzy Deklaracji wychodzą od podkreślenia godności osoby ludzkiej jako podstawy prawa do wychowania człowieka i godności dziecka Bożego, która jest podstawą chrześcijańskiej formacji. Wychowanie chrześcijańskie powinno posiadać zatem charakter osobowy. Dlatego, pamiętając o wolności i godności osoby, dzieci i młodzież mogą przyjąć chrześcijański sposób życia i postępowania za swój własny jedynie poprzez osobisty wybór. „Z racji godności swej – podkreślają dokumenty soborowe – wszyscy ludzie, ponieważ są osobami, czyli istotami wyposażonymi w rozum i wolną wolę, a tym samym w osobistą odpowiedzialność, nagłeni są własną swą naturą, a także obowiązani moralnie do poszukiwania prawdy, przede wszystkim w dziedzinie religii. Obowiązani są też trwać przy poznanej prawdzie i całe swoje życie układać według wymagań prawdy” (DWR, 2). Ten sposób realizacji wychowania może dopiero zapewnić to, co jest celem wychowania, a mianowicie dążenie „do pełnego rozwoju osoby ludzkiej” (DWCH, 2) – gruntownego przygotowania, znajomości prawd religijnych, realiów współczesności, a także sposobu myślenia i kultury ludzi nieuznających wiary religijnej.

Podstawą antropologii soborowej, a zarazem uzasadnieniem szczególnej godności człowieka, jest stworzenie go na obraz Boży. O godności człowieka świadczy nie tylko rozum, co podkreślają wszystkie systemy antropologii, lecz także w równej mierze, jego sumienie. W sumieniu dokonuje się decydujący dialog Boga z człowiekiem. Sobór podkreśla fundamentalną prawdę,

że człowiek z istoty swej jest zależny od Boga i ku niemu skierowany. Podporządkowanie człowieka Bogu łączy się z uprzywilejowaniem i wywyższeniem w kosmicznej skali stworzenia. Bóg jest ukazany jako bliski człowiekowi, stojący obok niego, towarzyszący jego rozwojowi. Dobro i godność człowieka jest chwałą Boga. Należy zauważyć, że dokumenty soborowe (por. KDK 12–15) rozważają godność człowieka najpierw w wymiarach transcendentnych, a następnie widzą tę godność w wymiarach doczesnej rzeczywistości. Godność osobowa jest rozumiana jako wartość ontyczna czyli wartość bytowa, obiektywna. Jest przynależna każdemu człowiekowi w równym stopniu. W godności osoby ludzkiej Sobór dostrzega nie tylko podstawę naturalnego, ale i duchowego braterstwa ludzi (por. Bagrowicz 1999, s. 105–107).

Wychowanie chrześcijańskie dokonuje się w świecie, w konkretnej sytuacji. „Istotnie – podkreśla Deklaracja – wychowanie młodzieży, a nawet ciągle kształcenie dorosłych, stają się łatwiejsze i bardziej palące w warunkach naszych czasów. Ludzie bowiem bardziej świadomi swojej godności i swego obowiązku pragną coraz aktywniej brać udział w życiu społecznym, a zwłaszcza w życiu ekonomicznym i politycznym” (DWCH wstęp). Wychowanie jest wychowaniem do bycia osobą. Osobą staje się człowiek wówczas, gdy otwierając się na dobro, prawdę i piękno, uczestniczy w wartościach i je urzeczywistnia, dokonując wyboru zgodnego z ich hierarchicznym układem: od wartości najniższych (materialnych) poprzez wartości duchowe ku wartościom absolutnym. Ma słuszość zatem Janusz Mariański, gdy pisze: „nie sposób wychowywać do relatywizmu moralnego według reguły: dzisiaj przekazuję ci takie oto wartości i normy, ale są one tymczasowe, jutro mogą być inne lub nawet z pewnością będą inne. Potrzebne są stałe drogowskazy aksjologiczne i normatywne, przede wszystkim wartości o charakterze uniwersalnym. [...] Wychowanie w duchu tych zasad jest szczególnie ważne w społeczeństwie współczesnym, w którym zaznacza się kryzys moralności zadekretowanych odgórnie norm, powszechnie i bez wyjątku obowiązujących reguł postępowania” (Mariański 2007, s. 536). W tym też kontekście treść nauki soborowej obejmuje wizję człowieka, ludzkości i społeczeństwa. Ukazuje i głosi prawdę o godności człowieka i jego prawach, opisuje zagrożenia oraz przyczynia się do pozytywnych przemian w społeczeństwie i prawdziwego postępu człowieka.

Współodpowiedzialność i współpraca rodziny całej społeczności i Kościoła

Wychowanie stało się obecnie problemem wyjątkowo nagłym we wszystkich krajach świata, we wszystkich typach społeczeństw, we wszystkich

modelach gospodarczych i w każdej perspektywie kulturowej, organizacji społecznej i politycznej. „Z jednej strony – przypomina Michele de Beni – nie można zaprzepaścić dziedzictwa naszych ojców, gdyż kryje się w nim skarb, z drugiej zaś należy sprawić, by nasi młodzi uczyli się być twórczymi i odpowiedzialnymi uczestnikami tej przemiany. Potrzebny jest nie tylko polityczny, ale życiowy program. Czymże jednak byłby ten cywilizacyjny program wychowania bez wychowawców, skoro to oni stanowią jego pulsujące serce? Trzeba więc przywrócić wychowaniu miejsce centralne i podjąć wysiłek usytuowania dyskursu pedagogicznego w kontekście nowych czasów, w których żyje społeczeństwo” (de Beni 2007, s. 61). Sobór przypomina, iż za wychowanie odpowiedzialni są nie tylko rodzice, władze państwowe i hierarchia kościelna, ale całe społeczeństwo i wszyscy wierzący. W swoim komentarzu do Deklaracji Janusz Tarnowski podkreśla, że „Ojcowie Soboru biorąc mianowicie za punkt wyjścia naturalną godność osoby ludzkiej, stwierdzają, że rodzice są w najwyższym stopniu zobowiązani do wychowania potomstwa, ponieważ dali życie dzieciom i dlatego są najwłaściwszymi wychowawcami. Drugie miejsce zajmuje w Deklaracji społeczność ludzka; jest bowiem obowiązana do okazywania rodzinie należytej pomocy. [...] Na ostatnim wreszcie miejscu stawia Deklaracja Kościół, zapewne nie tylko, aby podkreślić jego służebną rolę, ale w celu zaznaczenia, że działalnością swą obejmuje on zarówno zakres naturalny: osiągnięcie pełnej doskonałości indywidualnej i dobro całej społeczności, jak również zakres nadnaturalny: przepojenie duchem Chrystusowym całego życia” (Tarnowski 1986, s. 309–310).

Centrum, w którego wysiłkach powinny uczestniczyć równocześnie rodziny, nauczyciele, różnego rodzaju organizacje rozwijające życie kulturalne, obywatelskie, religijne, państwowe i cała społeczność ludzka jest szkoła, w tym także szkoła katolicka. Szkoła – jak czytamy w dokumentach Soboru Watykańskiego II – mocą swego posłannictwa kształtuje władze umysłowe, rozwija zdolność wydawania prawidłowych sądów, wprowadza w dziedzictwo kultury wytworzonej przez przeszłe pokolenia, kształci zmysł wartości, przygotowuje do życia zawodowego, sprzyja dyspozycjom do wzajemnego zrozumienia się stwarzając przyjazne współżycie wśród wychowanków różniących się charakterem i pochodzeniem. Jest powołana, by każdemu dać szansę kształtowania własnej osobowości, życia moralnego i duchowego, zrealizowania wszystkich swoich możliwości i zdolności a także włączenia się w społeczeństwo (DWCH, 5). Racje natomiast, dla których Kościół zajmuje się wychowaniem, nie mają charakteru historycznego, ale wypływają z samej istoty Kościoła. Rodziców, precyzuje Sobór Watykański II w *Gravissimum educationis* (por. DWCH, 3), należy uważać za pierwszych i najlepszych wychowawców. Sobór przypomina ponad-

to, że prawa dzieci i rodziców nie mogą być znoszone lub ograniczane przez władze państwowe, ponieważ wobec swoich obywateli pełnią one jedynie rolę pomocniczą. To przesłanie zostało skierowane także do osób sprawujących władzę: państwo i inne instytucje wychowawcze nie zastąpią w pełni rodziny, nawet w sytuacji drastycznych zaniedbań wychowawczych ze strony rodziców. Rola państwa – podkreśla *Deklaracja* – okazuje się również bardzo ważna w wypadku braku inicjatywy ze strony rodziców lub innych społeczności (por. Augustyn 2002, s. 311–312). Podejmując i rozwijając myśli soborowe, Jan Paweł II stwierdza, że „rodzina jest pierwszą, lecz nie jedyną ani wyłączną wspólnotą wychowującą: już wymiar wspólnotowy, obywatelski i kościelny człowieka wymaga i prowadzi do dzieła szerszego i określonego, będącego owocem uporządkowanej współpracy różnych czynników wychowawczych. Wszystkie te czynniki są konieczne, nawet jeśli każdy może i powinien działać wedle własnej kompetencji i wnosząc sobie właściwy wkład” (Jan Paweł II 1981, 40).

Trzeba też zauważyć, że *Deklaracja* daleko bardziej niż „uprawnieniami” zajmuje się „powinnościami” i „obowiązkami”. Zatem dążenie Kościoła do obecności w dzisiejszym świecie szkolnym i intelektualnym nie tylko wyraża się troską o własne szkoły czy też o objęcie całej wierzącej młodzieży wychowaniem religijno-moralnym. W *Deklaracji* obok tych tradycyjnych elementów zapisane są nowe, wyrażające się przede wszystkim dążeniem do wewnętrznej, ewangelicznej odnowy również i na terenie intelektualno-wychowawczym. W tym też kontekście szczególną właściwością szkoły katolickiej ma być to, „że stwarza w społeczności szkolnej atmosferę przesiąkniętą ewangelicznym duchem wolności i miłości” (DWCH, 8) i tak ma kształtować swoich wychowanków, „aby stali się oni przez wzorowe i apostołskie życie jakby zbawczym zaczynem społeczności ludzkiej” (DWCH, 8). „Obok poparcia należnego szkołom niższego i średniego stopnia, jako stanowiącym podstawę wychowania – stwierdzają autorzy *Deklaracji* – trzeba też wysoko cenić te szkoły, których w szczególny sposób domagają się obecne warunki” (DWCH, 9). Na wyższych zaś uczelniach, poszczególne dyscypliny powinny rozwijać się „w oparciu o własne założenia, własną metodę oraz własną swobodę badania naukowego, iżby z dnia na dzień można było osiągnąć głębsze ich zrozumienie i aby po najdokładniejszym rozważeniu nowych problemów i badań bieżącej doby można głębiej poznać, w jaki sposób wiara i rozum prowadzą do jednej prawdy” (DWCH, 10). *Deklaracja* prowadzi do podkreślenia wychowania do aktywnej obecności w dziele budowania lepszego świata, a prawda Ewangelii nie powinna zamykać się jedynie w prywatnej pobożności chrześcijanina, ale być dla niego zobowiązaniem do starania się o dobro duchowe wszystkich ludzi (por. Tarnowski 1986, s. 311–312; Bagrowicz 2000, s. 167–168). „Siła tra-

dycji osadzona jest zatem w ludziach, których dynamiczny stosunek do przeszłości powoduje, że tradycja (dziedzictwo kulturowe) poddawane jest ciągłej weryfikacji, stając się [...] zarówno częścią mechanizmu trwania, jak i mechanizmu przemian” (Petrykowski 2013, s. 101).

Przedstawione analizy pokazują, że nauczanie i wychowanie młodego pokolenia jest odczytywane zawsze jako naczelne zadanie pastoralno-wychowawczej troski Kościoła. „Sobór pogłębił to, co od zawsze należy do prawdy wiary, czyli że Kościół, który służy Bogu, służy światu w aspekcie miłości i prawdy. Od tej wizji wychodził Paweł VI, by przekazać nam dwie wielkie prawdy. Pierwszą z nich jest to, że „cały Kościół, w całym swoim istnieniu i działaniu, podczas gdy głosi, celebrytuje i działa w miłości, pragnie promować integralny rozwój człowieka”. Kościół odgrywa rolę publiczną, która nie wyczerpuje się w działalności opiekuńczej lub edukacyjnej, ale wyzwala całą swą energię w służbie promocji człowieka i powszechnego braterstwa, gdy może korzystać z wolności. W wielu wypadkach przeszkodę dla tej wolności stanowią zakazy i prześladowania, albo jest ona również ograniczana, gdy publiczna obecność Kościoła zostaje zredukowana jedynie do działalności charytatywnej. Drugą prawdą jest to, że „autentyczny rozwój człowieka obejmuje całą osobę we wszystkich jej wymiarach”. „Bez perspektywy życia wiecznego, postępowi ludzkiemu na tym świecie brakuje horyzontu” (Benedykt XVI 2009, s. 11). Tak nakreślona perspektywa zachowuje swoją ważność nie tylko w codziennym życiu, ale i w poznaniu naukowym. Chrześcijańskie spojrzenie w nauce i w życiu codziennym jest zatem poszerzające i pogłębiające sposób widzenia rzeczywistości o perspektywę sensu. Podstawową wartością jest i pozostaje osoba ludzka oraz jej pełne, integralne urzeczywistnianie się jako osoby. Określenie ideałów i celów wychowawczych w podstawowym dokumencie II Soboru Watykańskiego o wychowaniu jest ujęte nie tylko w kategoriach ściśle eklesjalnych, ale i humanistyczno-personalnych. Proces rozwoju człowieka rozgrywa się w specyficznym napięciu, jakie powstaje między naturą a kulturą, a także transcendencją. W tym też kontekście tematy podjęte w Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim nie przestają być aktualne i mogą stanowić punkty orientacyjne w zmieniającym się społeczeństwie, a także istotnie wpływać na życie młodego pokolenia.

Literatura

Augustyn J. (2002), *Wprowadzenie do Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań.

- Bagrowicz J. (1999), *Godność osoby fundamentem wychowania*, [w:] *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, Adamski F. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Bagrowicz J. (2000), *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Bagrowicz J. (2004), *Pedagogika chrześcijańska – próba określenia jej podstaw*, [w:] *Uniwersytet – Społeczeństwo – Edukacja*, Ambrozik W., Przyszczypkowski K. (red.), Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Bagrowicz J. (2010), *Wychowanie człowieka jako osoby w świetle pedagogiki chrześcijańskiej*, [w:] *Pedagogika chrześcijańska. Tradycja, współczesność, nowe wyzwania*, Michalski J., Zakrzewska A. (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Banaszak M. (1992), *Historia Kościoła katolickiego. Czasy najnowsze 1914–1978*, t. 4, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa.
- Benedykt XVI (2009), Encyklika *Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków.
- Beni de M. (2007), *Mieć odwagę być wychowawcami dzisiaj*, [w:] *Wychowanie chrześcijańskie między tradycją a współczesnością*, Rynio A. (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Delors J. (1998), *Edukacja, czyli niezbędna utopia*, [w:] *Edukacja jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacquesa Delorsa*, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Warszawa.
- Jan Paweł II (1981), Adhortacja apostolska *Familiaris consortio*, [w:] *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Wydawnictwo Św. Stanisława B.M. Archidiecezji Krakowskiej, Wydawnictwo M, Kraków.
- Jan Paweł II (1985), Encyklika *Slavorum apostoli*, [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Wydawnictwo Św. Stanisława B.M. Archidiecezji Krakowskiej, Wydawnictwo M, Kraków.
- Krucina J. (2005), *Komentarz do „Gaudium et spes”*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław.
- Majka J. (1986), *Wprowadzenie do Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje Dekrety Deklaracje*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań.
- Mariański J. (2007), *Szanse i zagrożenia wychowania chrześcijańskiego w niestabilnym świecie*, [w:] *Wychowanie chrześcijańskie między tradycją a współczesnością*, Rynio A. (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Nowak M. (1999), *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin.
- Petrykowski P. (2013), *Dziedzictwo kulturowe a miejsce i czas*, „Studia Edukacyjne” nr 28.
- Tarnowski J. (1986), *Wprowadzenie do Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje Dekrety Deklaracje*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań.
- Wojtyła K. (1986), *Wstęp ogólny*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań.